

Egyed Ákos

A román történetírás az 1848-as magyar forradalomról és a magyar-román nemzetiségi kérdésről

A román történetírás az 1848-as magyar forradalommal sokat foglalkozott és foglalkozik. Ennek egyszerû a magyarázata: az 1848-as román események szorosan kötödtek a magyar forradalomhoz, Erdélyben pedig a magyar és román mozgalom a bonyolultságig összefonódott. Következésképpen fokozottan érvényes Erdélyre az a szabály, hogy a történetkutatásnak a másik félre is mindig oda kell figyelnie. Ha ezt elmulasztja, az egyoldalúság csapdáját aligha kerülheti el. Természetesen vonatkozik ez mind a magyar, mind a román és szász történetírásra. Ezúttal legyen szabad a román történetírásnak a magyar forradalommal és a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos nézeteire, vélekedéseire kitérnem. A dolog természeténél fogva áttekintésem csak vázlatos lehet. Azt is sietek előre bocsátani, hogy csak a legjellemzőbb felfogásokat vettem tekintetbe.

Az 1848-as forradalmak óta eltelt másfél század folyamán a román történetírásban a magyar forradalommal kapcsolatban három fontosabb irányzatot vagy vonalat sikerült többé-kevésbé elkülöníteni.

1. Az elsô, máig a legerôsebb, a fôáram a román történeti tudat meghatározója, az erdélyi román forradalom egyik vezetőjének, Simion Barnutiunak az álláspontjából, elméletéből és ideológiájából indult ki, s az utóbbi évtizedben, valamint a forradalom 150. évfordulóján megjelent kötetek és közlemények többsége szintén Barnutiu szellemében fogant. Ez az irányzat a megszületésekor és azóta mindig a magyar forradalmat a románságra veszélyesnek, ellenségesnek tartja. Ezt az álláspontot azóta sem adta fel. Ehhez a vonalhoz tartozott a két világháború közt működô Silviu Dragomir egyetemi tanár, a nemrég elhunyt Stefan Pascu és - valószínű sokak meglepetésére - ide kell sorolnunk David Prodan akadémikust is, aki pár éve halt meg.

A jelenleg működô, 1848 történetével foglalkozó kutatók ritka kivétellel, mind a fent említettek hatása alatt állanak, így George Maior, bukaresti egyetemi tanár, Gelu Neamtu tudományos kutató és többen mások.

2. A másodiknak nevezhető vonal is 1848-ból eresztette gyökereit, de szellemi elődjének inkább vallja az erdélyi románok mozgalmának egy másik vezetőjét, George Baritiuot, aki nyitottabb volt s több megértést mutatott a magyar forradalom programja iránt, mint a már említett kortársa, Barnutiu. Ezt a történetírói vonalat talán mérsékelt liberális irányzatnak mondhatjuk, s a jelenlegi román történetírásnak olyan képviselőit sorolhatjuk hozzá, mint Camil Muresanu kolozsvári, s Dan Berindei bukaresti egyetemi tanárok, előbbi a Román Akadémia levelezô, utóbbi rendes tagja. Megemlíthendô még Nicolae Bocsan kolozsvári professzor neve is.

3. A harmadik irányzat bizonyos határig Nicolae Balcescu írásaira, historiográfiai örökségére épít; mint ismeretes, a bukaresti forradalmár híve volt a román-magyar együttműködésnek, s 1849-ben Kossuthtal elfogadta a *Projet de pacification* címet viselő megbékélési tervezetet.

Ez a vonal a szocialista korszak elején kialakult marxista történetíráshoz tartozik, amelyben 1848-ról Victor Cherestiesiu kolozsvári egyetemi tanár alkotott jelentôsebbet.

Mint általában, tiszta típusról esetünkben sem beszélhetünk: a két elsô vonal nem tekinti magát ellentétesnek, nem riválisok, egymást nem kritizálják, sôt sokszor össze is ér a két vonal, például Erdély és Magyarország uniója megítélése kérdésében. A marxista irányzat jobban elkülönült, de vannak olyan kérdések, amelyekben szívesebben vállalta Baritiuot mint Balcescut. Egyébként a marxista történetírás már röviddel kezdetei után elméleti zavarba került, mert a román kommunista párt jobbratolódásával egy időben maga is a nacionalizmus platformjára helyezkedett. Jelenleg román marxista történetírásról nem beszélhetünk, mert ilyen nincs.

Lássuk valamivel részletesebben az előbb felvázolt irányzatokat.

Az 1848-as román mozgalom elméleti és ideológiai alapjait Simion Barnutiu, az 1848. májusi balázsfalvi román nagygyűlésen fejtette ki. Ebben nem kevesebbet állított, mint azt, hogy a magyar forradalom programja a románok számára veszélyes fenyegetést jelent, különösen Erdély és Magyarország tervezett egyesülése miatt. Ezért az unió megvalósítását - siet hozzátenni - meg kell akadályozni: "Erdély a románok valóságos tulajdona", amelyet nem adhatnak el a magyaroknak. Barnutiu jogász volt, a tulajdon kifejezést nagyon is tudatosan használta és addig ment el, hogy még a jobbágyfelszabadítást nem tartotta kívánatosnak, mert "a román nemzet földjét" nem szabad egyéneknek szétosztani. A beszéd magyarellenességét különösen kiemelte az - az egyébként teljesen hamis tétele -, hogy a Kárpát-medencében a magyarság bejövételétől származik minden rossz.

A balázsfalvi nagygyűlésen a többség hamar elhallgattatta a mérsékelt, a magyarokkal együttműködni kész csoportot s így a nagygyűlést semmi sem akadályozta abban, hogy Barnutiu mögé felsorakozzon és az ő politikáját tegye magáévá. Ezt igyekezett megvalósítani a Balázsfalván megválasztott bizottság, a Komité, amelynek volt ugyan néhány mérsékelttagja is, de a meghatározó vezetője Barnutiu volt.

Az öt követők közül a két világháború között, valamint a második világháború utáni első években Silviu Dragomir egyetemi tanár emelkedett ki, aki négy vaskos forráskötetet jelentetett meg az erdélyi eseményekről,¹ az Avram Iancu-ról írt monográfiája pedig máig a legjobb a számos életrajz közül. Bár alapos forráskutatásokat végzett, koncepciója mégis ugyanaz, amelyet Barnutiu beszédei kijelöltek. Dragomir szerint a románok számára 1848-ban egyetlen lehetséges magatartás a magyarok elleni fegyveres harc volt.² Következésképpen, a magyarokkal való együttműködés keresésének a lehetőségét károsnak tartotta. Dragomir hatása tartósan bizonyult a román történetírásban, amelynek perspektíváit tulajdonképpen a magyar-román kérdésben lezárta.³

A Barnutiu-Dragomir által képviselt koncepciót továbbvitte, sőt a lehető legerősebben kiélezte David Prodan, a neves Horea-kutató az a pamfletje, amellyel a magyar történetírást célozta meg. David Prodan képtelenségnek nevezte a magyar történetírásnak azt az állítását, hogy a magyar nemesség forradalmár, a román jobbágyság reakciós volt, mert szerinte elhibázott már a premissza is, tudniillik az, hogy a magyarok a forradalmat, Ausztria viszont az ellenforradalmat testesítette meg.⁴ Természetesen ezt ilyen szimplista formában a magyar történetírás sohasem állította, de az elmúlt évtizedek vulgármarxistái valóban könnyen osztogatták az olyan kategorizáló axiómákat, mint forradalom, ill. ellenforradalom. Az értő magyar olvasó számára felesleges lenne itt neveket felsorolni a magyar marxista történetírás képviselői közül.

David Prodan a nemzetiségi kérdés tárgyalásos megközelítésének nem csak ellentmondott, de el is ítélte az ilyen próbálkozásokat, s még a román fegyveres felkelés vezetőjét, Iancu sem kímélte ilyen vonatkozásban. Szerinte Avram Iancu akkor fogadott - Balcescu közbenjárására - fegyvernyugvást a magyarokkal szemben, amikor pedig "ütnie kellett volna".⁵ Nyilvánvaló, hogy Prodan a magyar szabadságharcnak arra az időszakra célzott, amikor a magyar haderő a cári s császári hadseregek ellen az utolsó csatáit vívta.

A liberálisnak nevezett történetkutatói vonal nem mindenben osztja a szélsőséges elődök vagy kortársak véleményét, s a román-magyar viszony alakulását illetően elfogadja a tárgyalások szükségességét, bár hangsúlyozza, hogy a megegyezés későn jött, semhogy a kedvezőtlen helyzetben alapvető változást tudott volna előidézni.⁶ Camil Muresanu szerint "a magyar vezetés túlbecsülte saját erejét, s emiatt csökkent a realitás érzéke, ami például arra ösztönözhetett volna, hogy még időben komoly és higgadt párbeszédet kezdjen a nemzetiségekkel, beleértve a románokat is, és azok sérelmeit részrehajlás nélkül vizsgálva, közösen találjanak kompromisszumos megoldást (ami mindig található) Erdély politikai státusának súlyos problémáira. Amikor e gesztust a magyar kormány végül megtette, már késő volt". Ezzel kapcsolatban azonban felvethető az a kérdés, hogy vajon mindig megvolt-e a tárgyalási készség a román vezetés részéről egy olyan platform alapján, amelyet a magyar közvélemény, elsősorban a köznemesi vezető réteg is hajlandó lett volna elfogadni?

A marxista Victor Cheresiesiu az 1960-as években elismeréssel írt Balcescuról, aki a közvetítésével a tragikus román-magyar konfliktusnak szeretett volna véget vetni, de megjegyzi, hogy mindez későn történt meg, s ezért a "végzetes késésért" a magyar kormány volt a felelős.⁷ Cheresiesiu azonban - a román kutatók nagy többségétől eltérően - következetesen különbséget tett a történelmi Erdélyben élő, illetve a magyarországi románoknak a magyar forradalommal kapcsolatos állásfoglalásában és nem feledte el hangsúlyozni, hogy a magyarországi románok "nagyrészt együtt haladtak a magyar forradalommal".⁸

Hogyan látta és látattja a román történetírás az erdélyi románok csatlakozását a Habsburg-hatalomhoz?

Azok a román történészek, akik Barnutiu nyomdokain indultak el s az ő ideológiája mellett kitartottak, a Béccsel való

összefogást az egyetlen lehetséges szövetségnek tartották és tartják. David Prodan szerint ez semmiképpen sem alakulhatott másként, mint ahogy alakult: a Nagy-Románia felé vezető út, amelyen a románok haladni kívántak, ellentétes volt a magyaroknak azzal a céljával, hogy az unió által létrehozzák Nagy-Magyarországot. Egyébként is a magyar forradalom vezetőit nem pillanatnyi "tévedés" akadályozta meg abban, hogy a nemzetiségi kérdést még idejében megoldják, hanem a szándék hiánya, amit az is bizonyít, hogy a legutolsó pillanatban is csak "kevés és jelentéktelen" engedményeket tettek a nemzetiségeknek.⁹ Prodan bizonyosan a nemzetiségi törvényre céloz, amely pedig - és erről megfélekedezik - az anyanyelvhasználat és az oktatás anyanyelvűsége terén nyújtott szabadságjogokkal megelőzte Európa valamennyi országát.

A forradalom 150. évfordulójára és valamivel azelőtt megjelent munkák többsége az előbb felvázolt tételeket ismétli. Liviu Maior - aki nem titkolta, hogy Barnutiut követi - annyiban tér el elődeitől, hogy szerinte a románok nem a "Habsburg-Ausztriához", hanem a "liberális Ausztriához" csatlakoztak.¹⁰ A szerző azt javasolja a román történészeknek, hogy szabaduljanak végre meg a magyar történetírás hatásától s bírálják felül azon nézeteiket, amelyek az említett hatás származékai, amilyen például a "kamarilla" szerepének túlhangsúlyozása a román-magyar konfliktusban. Továbbá azt is javasolja, hogy el kell határolódni Marx és Engels Ausztria-ellenes, magyarbarát tételeitől is.¹¹ Maior azonban - véleményünk szerint - összemossa az eseményeket, ugyanis az erdélyi románok vezetői nem a liberális Ausztriával, hanem az abszolutista Habsburg-hatalom legodaadóbb erdélyi képviselőjével, Puchner tábornokkal szövetkeztek, s bizonytalan ígéretekben bízva, a román fegyveres felkelést szerződésileg is alárendelték az erdélyi császári haderő főparancsnokságának.¹² Ami persze nem jelenti azt, hogy a román vezetőréteg ne törekedett volna saját nemzeti célkitűzéseinek érvényesítésére az említett szövetségen belül.¹³

Camil Muresanu nem tartja hibátlan taktikának a románok csatlakozását Bécshez: "mindent a bécsi kártyára téve, a román vezetők a diplomáciai rugalmasság hiányáról tettek bizonyosságot".¹⁴

Mi volt és mi ma az álláspontja a román történetírásnak a magyar, illetve a román nemzeti egység kérdésében?

Erdély és Magyarország unióját minden román történetírói irányzat elutasította, károsnak tartotta, és ez az álláspont napjainkban mit sem változott. Simion Barnutiu az 1848. május 14-i balázsfalvi beszédében harcra hívta fel a románokat az unió ellen. Ebben a szellemben jelent meg a 150. évfordulón több könyv és számos tanulmány, megemlékező írás. Liviu Maior külön fejezetben foglalkozik a magyarok és az "unió" (mindig idézőjelben használja a szerző) kérdésével. Nem fogadja el Wesselényinek azon állítását, hogy az unióra azért volt szükség, mert általa az elmaradottabb Erdélyre is kiterjeszhetőkké váltak a Magyarországon elfogadott törvények, ami a modernizáció felgyorsulását eredményezhette. Maior szerint a magyar vezető réteg legfőbb törekvése a magyarosítás volt, s ennek eszközéül szánta az uniót.¹⁵ Idézi Barnutiut: "az unió a magyarok számára életet, a románok számára halált jelent, a magyarok számára határtalan szabadságot biztosít, a románoknak örök szolgásgát hoz".¹⁶ Az utóbbi években Gelu Neamtu kolozsvári kutató olyan véleményt fogalmazott meg, hogy a román forradalom nem volt más, mint az unió elleni küzdelem, s mivel azt sikerült megakadályozni, a román forradalom győztesen került ki a konfliktusból.¹⁷

Camil Muresanu jóval árnyaltabban mutatja be az unió kérdését: "az erdélyi magyar nemzet vezető politikai magja a liberális nemesség volt. Ez a mag készen mutatkozott arra, hogy elfogadja és legalább részben megvalósítsa a pesti forradalmárok programjában foglalt demokratikus követeléseket, köztük még azokat is, amelyek a parasztság életkörülményeinek javítását és az alapvető szabadságjogok megteremtését tűzték ki célul. Ám a nemesség e rétege mindenekelőtt az Erdéllyel létrehozandó unió követeléséhez csatlakozott - vagyis a forradalom programjának nemzeti hangsúlyaihoz".¹⁸ S mert az uniót a kolozsvári diéta a románok megkérdése nélkül szavazta meg, a románok magyarságképe egyre inkább "a régi elnyomóikkal mosódott össze, egy még a réginél is sötétebb új öltözékben". Érdekes a következtetés is: "amint a magyar hadsereg bevonult Erdélybe azzal a céllal, hogy a tartományt gyakorlatilag bekebelezze, a románok (...) megtagadták, hogy a magyar állam hatóságainak magukat alávegyék". Így hát Erdélyben "egy mindkét fél részéről az erőszaktól, sőt kegyetlenkedésektől sem mentesen folytatott polgárháború tört ki".¹⁹ Az utóbbi tétellel kapcsolatban nem maradhat szó nélkül az a megjegyzésem, hogy a polgárháború nem 1849-ben tört ki, amikor "a magyar hadsereg bevonult Erdélybe", hanem 1848 őszén, amikor pedig Erdélyben csak gyenge magyar katonai erők voltak. Tegyük még a fentiekhez hozzá, hogy a polgárháborút nem a belső erők egymásnak feszülése robbantotta ki elsősorban, hanem Ausztriának a magyar forradalommal kapcsolatban megváltozott politikája: Erdélyben is a felkelést Bécs parancsára kezdte meg a magyar kormány ellen a naszói román határőrezred.²⁰

A román történetírás - amint a fentiekben szóltunk róla - ellenséges volt, jobbik esetben is kevés megértést mutatott a magyar egységtörekvésekkel kapcsolatban: Erdély és Magyarország unióját minden irányzat elvetette és elveti.

Viszont a román egységtörekvéseket maximálisan jogosoknak, szükségeseeknek tartják a román történészek.

A román nemzetnek - David Prodan szerint - 1848-ban pontos elképzelései voltak saját nemzeti jövőjéről: a cél a románok egysége volt egy nagy Románia keretében.²¹ Dan Berindei viszont reálisnak 1848-ban csak Moldva és Havasalföld egyesülésének programját tünteti fel, de hangsúlyozza a román nemzet egységtörekvéseit, sőt azt is, hogy az erdélyi román parasztok az 1848. májusi balázsfalvi gyűlésen hangoztatták: egyesülni akarnak "az országgal", amely alatt Havasalföld és Moldva értendő.²² A szerző szerint maga a román forradalom is egységes volt, amit ideológiája fejezett ki a legjobban. A marxista történetírást képviselő Victor Cherestesiu viszont a következőket írta: "a népek közötti jogegyenlőség elve azt követelte, hogy a döntő többségben románok lakta országok egyetlen független nemzeti államban egyesüljenek", de erre 1848-ban a körülmények folytán nem kerülhetett sor. Ezért "Balcescu megengedhetőnek tartotta, hogy Magyarország ideiglenesen és átmenetileg, taktikai szükségszerűségből megtartsa Erdélyt, hangsúlyozva azonban, hogy Magyarországnak demokratikusnak kell lennie és tiszteletben kell tartania a románok nemzeti jogait".²³ Liviu Maior újabban azt a tervet tartja reálisnak, amely egy román állam létrehozását a Habsburg Monarchia keretében képzelte megvalósíthatónak, az erdélyi, bánági, magyarországi, valamint a bukovinai románok egyesítése által.²⁴ A román történetírás tehát jogosnak és legitimnek tartotta és tartja a különböző román egységtörekvéseket, viszont a magyar uniós törekvésekről a marxista Cherestesiu kivételével elítélő véleményt nyilvánít.

Szová kell tennünk a román történetírás viszonyulását a magyar forradalom társadalmi jellegű vívmányaihoz, különös tekintettel a jobbágyfelszabadításra, amely számos magyar történész véleménye szerint a magyar forradalom legmaradandóbb eredménye volt.

Simion Barnutiu a balázsfalvi beszédében tulajdonképpen megkérdőjelezte, hogy a magyar forradalom beváltja a sokat hangoztatott ígéretét, s Erdélyben is felszabadítja a jobbágyokat. Spekulatív módon azt fejtegette, hogy a magyar urak nemhogy nem adnak földtulajdont a román jobbágyoknak, de valójában a jobbágyfelszabadítással örökre el akarják venni a románok tulajdonát, mert amikor kijelentik, hogy tulajdont adnak, bejelentik azt is, hogy az eddigi nemzetek megszűnnek, kivéve a magyar nemzetet, tehát a magyaroké lesz minden. Ennek ellenére a balázsfalvi nemzeti gyűlés programjába iktatta a jobbágyfelszabadítás követelését, és az is közismert, hogy az utolsó erdélyi rendi országgyűlés június 6-án meghozta az erdélyi jobbágyokat felszabadító úrbéri törvényt, és azt az uralkodói megerősítés után 1848. június 18-án életbe is léptették. A román történészek nagy többsége azonban ezt nem volt hajlandó elismerni, vagy minimalizálja annak jelentőségét. Silviu Dragomir egyszerűen elhallgatta, David Prodan szerint a jobbágyfelszabadítást "valójában 1854-ben törvényesítette"²⁵ az osztrák hatalom. Újabb könyvében Liviu Maior azt írja, hogy a törvény a parasztságnak csak a felét szabadította fel,²⁶ ami - hangsúlyozom - tévedés, mert felszabadultak az úrbéres jobbágyok és zsellérek, tehát a parasztságnak mintegy háromnegyed része, csak a zsellérek helyzete maradt ideiglenesen rendezetlenül, de a személyi szabadságot ők is megszerezhették. Az általunk második vonalnak nevezett mérsékelt liberális történetírás magatartását azért is furcsának tartjuk, mivel George Baritiu, akire gyakran hivatkoznak, az 1890-ben kiadott könyvében a leghatározottabban kijelentette, hogy az erdélyi jobbágyosság 1848. június 18-án mindörökre megszűnt. Dan Berindei az 1997-ben kiadott könyvében homályos célzást tett valamiféle úrbéri törvényre, de sietett hozzátenni, hogy a parasztkérdés gyakorlati megoldása csak 1848 decemberében haladt előre, mégpedig a nagyszebeni román gyűlés határozata nyomán.²⁷ (?) Nem csoda tehát, hogy a romániai tankönyvek többsége szerint Erdélyben még mindig az 1854-es császári pátenst vetett véget a jobbágyáságnak, ami persze a tények meghamisításával egyenlő.

Utoljára hagyjuk a románok veszteségeinek feszegetését, a román történetírásban és publicisztikában.

Ez a kérdés az utóbbi években sokat foglalkoztatta a romániai közvéleményt, főként annak következtében, hogy a magyarelles propaganda lépten-nyomon terjeszti a 40 ezer polgári áldozatról szóló megalapozatlan tételt. Néhány év óta Kolozsvárt a volt Biasini Szállóra kifüggesztett román és angol nyelvű felirat hirdeti, hogy "a magyar nemesek" 1848-1849-ben 40 ezer románt végeztek ki. Ezt igyekszik bizonyítani a Kolozsvári Történeti Intézet kutatója, Gelu Neamtu, aki egy 1996-ban kiadott könyvében egyenesen genocidummal vádolja a magyar forradalmat, s erőteljesen hangsúlyozza, hogy a magyarok az erdélyi románok kiirtására törekedtek. Legyen szabad kitérnünk arra a kérdésre, hogy honnan is ered ez a bűvös 40 ezres szám, ami mítosszá vált egyes román értelmiségi körökben. Nos, ezt a számot először 1849 decemberében írta le egy román kanonok abból a célból, hogy az akkor Bécsben tartózkodó román küldöttség számára érvet szolgáltatson egy minél nagyobb kárpótlási összeg megnyeréséhez. Természetesen 1849 végén még senki sem tudhatott reális számokat mondani az 1848-49-es erdélyi polgárháború áldozatairól. Ezt a hiányt az adat szerzője úgy hidalta át, hogy 2400 erdélyi román falut alapul véve kijelentette: minden faluban a magyarok elpusztítottak 10-20 románt, ezt a teljesen tudománytalan módszert átvette Gelu Neamtu is. A hivatalos felmérések azonban, amelyeket az osztrák hatóságok rendeletére hajtottak végre 1850-ben, a román

áldozatok számát 4366 főben állapították meg, ami nem foglalja magában a harcokban elesettek számát. George Baritiu 1890-ben 6000 román polgári lakos haláláról számolt be,²⁸ s ezt fogadta el újabban Liviu Maior is.²⁹ Legyen szabad megemléznünk a fentiekkel kapcsolatban, hogy korabeli források szerint az erdélyi magyar lakosság vesztesége a polgárháború következtében mintegy 7500-8500 főt tett ki.³⁰

Összegezésül: az 1848-as forradalom 150. évfordulója sem hozott lényeges változást a román történefffelfogásban a román forradalom és nemzetiségi kérdés megítélését illetően. A Barnutiú által 1848-ban kialakított ideológia az évfordulós kiadványok többségében is meghatározó maradt. De a mérsékelt liberális vonal képviselői is hallatták véleményüket, ami némi reményt ad arra, hogy a jövőben párbeszéd s viták, esetleg közös kutatási program által a magyar és a román történetírás közelebb kerül egymáshoz 1848 sokat vitatott kérdéseiben.

¹ *Studii si documente privitoare la revolutia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*. I. Cluj-Sibiu 1944., II. Cluj-Sibiu 1944., III. Cluj 1946. Sibiu-Cluj 1947. (A IV kötet nem jelent meg.)

² *Avram, Iancu*. Bucuresti 1965. 68.

³ Miskolczy Ambrus: *Arról, amit az Erdély történetében írtunk*. (Mítoszok és modellek között: Erdély 1848-49-ben). Aetas, 1992. 1-2. 154.

⁴ David Prodan: *Transilvania si iar Transilvania*. Bucuresti 1992. 189.

⁵ Uo. 191.

⁶ Camil Muresanu: *Az erdélyi románok és az 1848-as forradalom*. Barátság. V. évf. 2. 1998. március 15. 2067-2068.; Dan Berindei: *Revolutia româna din 1848-1849*. Cluj-Napoca 1997. 180-187.

⁷ Victor Cheresiesiu: *Az 1848-as forradalom. = Erdély története*. II. Bukarest 1964. 124.

⁸ Uo. 97.

⁹ David Prodan: *I.m.* 115.

¹⁰ Liviu Maior: *Optimumi pragmatice românești*. Cluj-Napoca 1994. 13.

¹¹ Uo.

¹² Bővebben : Egyed Ákos: *Erdély 1848-1849*. I. Csíkszereda 1998.

¹³ Vö. Varga János: *Románok és magyarok 1848-1849-ben*. Budapest 1995. 32-35.

¹⁴ Camil Muresanu: *i.m.* 2067.

¹⁵ Liviu Maior: *i.m.* 131.

¹⁶ Uo. 107.

¹⁷ Gelu Neamtu: *Revolutia românilor din Transilvania*. Cluj-Napoca 1996.

¹⁸ Camil Muresan: *i.m.* 2066.

¹⁹ Uo. 2067.

²⁰ Egyed Ákos: *Erdély 1848 őszén. A polgárháború kezdetei*. Limes, XI évf. 1998. 34. sz.

²¹ David Prodan: *i.m.* 195.

²² Dan Berindei: *i.m.* 227., 247-248.

²³ Victor Cheresiesiu: *i.m.* 113.

²⁴ Liviu Maior: *i.m.* 334-345.

²⁵ David Prodan: *i.m.* 194.

²⁶ *I.m.* 211.

²⁷ *I.m.* 355.

²⁸ Baritiu a 40 000 fős áldozatot csak akkor tudta volna elfogadni, ha az összes erdélyi (román, magyar, szász) áldozatra, mégpedig a harcokban és a polgárháborúban elesettekre egyaránt vonatkozik (George Baritiu: *Parti alese din istoria Transilvaniei pe doua sute de ani din urma*. II. Sibiu 1890. 482-483, 493, 494.).

²⁹ Liviu Maior: *i.m.* 388.

- [András Péter: Hosszú távú szempontok a belső választásokról való gondolkodáshoz](#)
- [Bakk Miklós: Modellviták - rejtett stratégiák](#)
- [Borbély Zsolt Attila: A belső választások és a belső parlamentarizmus viszonyrendszere](#)
- [Fórika Éva: Amire felesküdtünk Isten és ember előtt](#)
- [Ráduly Róbert: A politikai önrendelkezésünk alapjairól, avagy a belső választásokról az erdélyi magyar önkormányzatig](#)
- [Reiter József: Belső választások a felvidéki magyarság körében \(dilemmák és perspektívák\)](#)
- [Somai József: A demokrácia nem játékszer](#)
- [Székely István: A belső választások és az RMDSZ hatalmi szerkezetének összefüggései](#)
- [Az RMDSZ III. Kongresszusán jóváhagyott Alapszabályzat-határozat](#)
- [A belső választások alapelvei](#)
- [Határozat az RMDSZ Szövetségi Képviselők Tanácsa megválasztásáról](#)
- [Tonk Sándor: Romániai magyar magánegyetem](#)
- [Hódi Sándor: Tíz év után](#)
- [Mírnic Károly: A balkáni Janus-arc](#)
- [Györi Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában](#)
- [Közvéleménykutatás a romániai magyarok körében](#)
- [Egyed Ákos: A román történetírás az 1848-as magyar forradalomról és a magyar-román nemzetiségi kérdéstről](#)
- [Egyed Péter: Az autonómia, az egyetem és a család kérdése az RMDSZ-programokban](#)
- [Grúber Károly: Macbethől Sean Conneryig. A skót nacionalizmus politikátörténeti vázlata](#)
- [Kovács Péter: A rodopi mufti esete a nemzetközi joggal: Kisebbségi autonómiabarát ítélet az Emberi Jogok Európai Bíróságán: magányos fecske vagy új tendencia?](#)
- [Salat Levente: Szempontok a multikulturalizmus fogalmának romániai értelmezéséhez](#)
- [Vass Csaba: Identitásválasztás és xenológia. A magyarországi Román Kisebbségi Önkormányzat választási kudarcának tanulságai](#)
- [Veress Emőd: A román parlament szerkezete](#)
- [Zsigmond Csilla: A NATO-terjeszkedés és a koszovói háború a román sajtóban \(1999. március 1. - április 30.\)](#)
- [A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája](#)
- [A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája](#)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék